

پژوهشهای حقوقی

فصلنامه علمی - ترویجی

شماره ۳۳

هزار و سیصد و نود و هفت - بهار

- ۹ • مقایسه نحوه صدور اسناد رسمی با اسناد الکترونیکی معطنین در حقوق کشورهای مختلف
دکتر عباس کریمی - امیر سپاهی
- ۲۷ • ماهیت حقوقی نمایندگان هوشمند در عرصه قراردادهای الکترونیکی
دکتر سید الهام‌الدین شریفی - گلناز بیرمی
- ۵۵ • جبران خسارت از متهمان بازداشت‌شده بی‌گناه
دکتر رجب گلدوست جویباری - مهراون ابراهیمی‌منش
- ۷۳ • تأثیر فساد بر تحقق حق‌های بشری
حسین سپه‌سرا
- سیاست قضایی یا قضاوت سیاسی؟ بررسی تأثیرپذیری دیوان بین‌المللی دادگستری از مؤلفه‌های غیرحقوقی
۱۰۳ یاسر سالاریان - مهدی خلیلی طریقه
- ۱۲۷ • تحلیل مصادیق قراردادهای احتمالی در نظام حقوقی ایران
دکتر حبیب‌الله رحیمی - خسرو محمودزاده
- ۱۴۵ • مطابقت حقوقی کالا با قرارداد در پرتو کنوانسیون بیع بین‌المللی
دکتر احسان لطفی
- ۱۶۵ • حقوق بشر مهاجران غیرقانونی: چالش‌های موجود
مریم مهدوی
- ارزیابی مفهوم، جایگاه و دامنه شمول نرخ خدمات از منظر آرای هیئت عمومی دیوان عدالت اداری
۱۷۹ دکتر امیر ایروانیان
- ۲۳۹ • ابعاد حقوقی اختلاف چین و همسایگان آن در مورد جزایر اسپراتلی
نسیم زرگری‌نژاد
- ۲۵۳ • قانون‌گذاری کیفی
نویسنده: پروفسور لیندزی فارمر - مترجمان: دکتر عبدالرضا جوان جعفری - سیده سارا میرباذل - سید بهمن خدادادی

تأثیر فساد بر تحقق حق‌های بشری

حسین سپه‌سرا*

چکیده:

فساد به طور نسبی در هر جامعه‌ای وجود دارد. در سال‌های اخیر تلاش‌هایی جهت بررسی ارتباط میان فساد و حقوق بشر آغاز و بیان شد که این عامل منجر به نقض این حقوق می‌گردد. در جامعه فسادآلود، اشخاص به عدالت دسترسی ندارند، مأموران پلیس و دادگاه‌ها بیش از اجرای قانون به دریافت رشوه توجه می‌کنند، بیمارستان‌ها درمان و رفتار مناسب‌تر را به کسانی ارائه می‌دهند که مبالغ بیشتری پرداخت کنند، خانواده‌های بی‌بضاعت، نمی‌توانند غذای خود را تأمین و مدارس نیز برای فرزندان این خانواده‌ها آموزش مناسبی تدارک نمی‌بینند. با این حال، گرچه همه اعمال فاسد ممکن است در درازمدت بر حق‌های بشری مؤثر باشند، این امر مترادف با نقض حقوق بشر نیست. این مقاله درصدد است تا ضمن بررسی این مطلب که چه زمان و چگونه یک عمل فاسد، منجر به نقض حقوق بشر خواهد شد، به تأثیر منفی فساد بر تحقق این حقوق، با توجه به تعهد دولت‌ها به احترام، حمایت و اجرای حقوق بشر، بپردازد.

کلیدواژه‌ها:

فساد و حقوق بشر، تعهد به احترام، حمایت و اجرای حقوق بشر.

مقدمه

مطالعه تمدن‌های باستان بیانگر این مطلب است که فساد در جوامع بشری قدمتی به اندازه تاریخ تمدن‌ها داشته و اکنون نیز یکی از مسائل مبتلابه حکومت‌هاست. شاید بتوان بیان داشت که هیچ حکومتی عاری از فساد نیست، اما تفاوت اساسی میان حکومت‌ها در میزان فراگیر بودن آن است. علی‌رغم قدمت این عنوان، تعریف مورد قبول جهانی در مورد فساد، وجود ندارد. سوءاستفاده از قدرت محوله در جهت منافع خصوصی، تعریفی است که سازمان شفافیت بین‌الملل از این عنوان، ارائه داده است. از طرف دیگر، از فساد غالباً به عنوان بیماری شدید نیز نام برده می‌شود. به همین جهت، بان کی مون، دبیرکل ملل متحد، در روز جهانی مبارزه با فساد (۲۰۱۱) از سرطان فساد سخن به میان آورد، بیماری خطرناکی که به طور بی‌رحمانه از سازمانی به سازمان دیگر و از نهادی به نهاد دیگر سرایت می‌کند، تا آنجا که تمام نهادهای موجود را تحلیل برده و منجر به فروپاشی سیستم سیاسی حاکم شود. با این حال، تا مدت‌ها فساد جرمی بدون قربانی تلقی می‌شد. گرچه می‌توان بیان داشت، غالباً فساد، جرمی بدون قربانی مشخص است.

از دیگر سوی، حقوق بشر مجموعه حق‌هایی است که همه انسان‌ها، به صرف انسان بودن از آن برخوردارند. همه کشورها نیز متعهد به احترام و تضمین بهره‌مندی جمعیت انسانی خود از این حقوق هستند. به این ترتیب، هر حق بشری، جهت بهره‌مندی افراد انسانی از این حق، تعهدات خاصی را برای دولت‌ها ایجاد می‌کند. این امر مورد قبول قرار گرفته که فساد دموکراسی را تضعیف، بافت‌های اخلاقی جامعه را متزلزل و حق‌های بشری را نقض می‌کند. در این موقعیت افراد انسانی، به واسطه انسان بودن، محترم شمرده نمی‌شوند، بلکه احترام آنها به میزان دارایی یا به واسطه تعلق به گروه یا مکان خاصی بوده و تأثیر آن بر قشر آسیب‌پذیر (زنان، کودکان، اقلیت‌ها، کارگران مهاجر، پناهندگان، زندانیان، فقرا و ...)، به مراتب بیشتر است. فساد با برابری و عدالت ناسازگار است، کرامت انسانی را از بین می‌برد و از تحقق حقوق بشر و آزادی‌های اساسی جلوگیری می‌کند. با این وجود، علی‌رغم تأثیرات منفی فساد بر حق‌های بشری، همچنان در بسیاری از کشورها فساد به عنوان مشکل یا معضلی با ماهیت اداری و اقتصادی نگریسته می‌شود. اهمیت طرح این موضوع، تغییر نگرش افراد جوامع و کشاندن مشکلات ناشی از فساد به میان جامعه است، و افراد انسانی را آگاه می‌سازد که ممکن است فساد به بافت اجتماعی که در آن زندگی می‌کنند، لطمات درازمدتی وارد

سازد. فایده این آگاه‌سازی در این است که افراد به حقوق خود آشنا شده و در مبارزه علیه فساد، حمایت‌های لازم را به عمل می‌آورند.

این مقاله به دنبال آن است که رابطه میان فساد و حقوق بشر و تأثیر آن بر تحقق حقوق‌های بشری را آشکار سازد. بدین جهت، در بخش اول، پس از ارائه تعریفی اجمالی از فساد اداری که در این مقاله مدنظر می‌باشد، به بررسی وظایف کشورها در تحقق حقوق‌های بشری در نظام بین‌الملل حقوق بشر خواهیم پرداخت. بخش دوم نیز با عنوان فساد و نقض حقوق بشر، به کیفیت تأثیر فساد اداری بر تحقق حقوق‌های بشری و بررسی تأثیرات فساد بر برخی از حقوق‌های موجود در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواهد پرداخت.

۱- فساد^۱ و نظام بین‌الملل حقوق بشر

این بخش، ابتدا به بررسی مفهوم فساد اداری خواهد پرداخت. از دیگر سوی، از آنجایی که این نوشتار بر آن است تا تأثیر منفی فساد اداری بر تحقق حقوق‌های بشری در چارچوب نظام بین‌الملل حقوق بشر را آشکار سازد، نیازمند شناخت نظام بین‌الملل حقوق بشر می‌باشیم. این عنوان نیز به صورت اجمالی، ذیل قسمت دوم مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱-۱- فساد

در جوامع مختلف برحسب نگرش‌ها، تعاریف گوناگونی از فساد مطرح شده است. با این وجود، توجه به این نکته ضروری است که حداقل باید میان دو نوع تعریف از فساد، تمایز قائل شد.^۲ از یک طرف، معنای عام فساد، که مترادف هر نوع نقض هنجار و ارزش‌های اخلاقی است و از طرف دیگر، معنای خاص آن، همچون معنایی که توسط سازمان شفافیت بین‌الملل^۳ (سوءاستفاده از قدرت محوله در جهت منافع خصوصی^۴) مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۵ در این

1. Corruption.

۲. عبدالرحمن افضل، «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت»، مجله حقوق بین‌المللی ۴۵ (۱۳۹۰)، ۲۳۸.

۳. سازمان شفافیت بین‌المللی (TI) یک سازمان جهانی غیردولتی (۱۹۳۳) برای رهبری مبارزه با فساد در جهان می‌باشد. ارمغان آن یک ائتلاف قدرتمند برای پایان دادن به تأثیرات مخرب فساد بر زنان، مردان و کودکان در سراسر جهان است. مأموریت اصلی این سازمان ایجاد تغییر به سمت جهانی عاری از فساد می‌باشد.

4. Corruption is the abuse of entrusted power for private gain.

5. Emile Kolthoff, "THE Relation between Corruption and Human Rights in Police Work" (paper presented at the 7th Session of the EGPA Ethics and Integrity Study Group during the 32 EGPA Conference, Toulouse, France, September 8-10, 2010).

معنی، فساد غالباً به عنوان یک بیماری شدید نام برده می‌شود. بیماری نظیر سرطان و یا ایدز که به طور بی‌رحمانه از سازمانی به سازمان دیگر و از نهادی به نهاد دیگر سرایت می‌کند، به طوری که تمام نهادهای موجود را تحلیل برده تا منجر به فروپاشی سیستم سیاسی حاکم شود. ریشه لغت "Corruption" از فعل لاتین "Corruptio" به معنی «فروپاشی اخلاقی، رفتار شروانه، پوسیدگی یا تباه شدن» آمده است.^۶ نکته قابل توجه در بحث واژه‌شناسی فساد، توجه به این مطلب است که در زبان لاتین کلمه "Corruption" معادل فساد اداری یا فساد مالی، قرار گرفته، بدون آنکه نیازی به افزودن واژه‌های دیگر باشد. این کلمه خود به تنهایی مفید این معناست و اضافه کردن هر واژه دیگری که گاه به ندرت مشاهده می‌شود، مانند "Financial or Administrative-Corruption" بیشتر از باب تأکید است.^۷ گرچه این اصطلاح در زبان انگلیسی مفهوم نسبتاً گسترده‌ای دارد و تقریباً همه اعمالی را که به قصد دادن امتیاز با حقوق و وظیفه رسمی دیگران انجام شود و یا عمل هر مأمور یا شخص امینی را که به طور غیرقانونی و متخلفانه از وضعیت یا خصوصیت خود نفعی برای خود یا دیگری برخلاف وظیفه و حقوق دیگران تحصیل کند را دربر می‌گیرد.^۸ در این نوشتار نیز به جای عنوان فساد اداری، تنها از واژه فساد استفاده شده است.

۱-۲- نظام بین‌الملل حقوق بشر

حقوق بشر مجموعه حق‌هایی است که همه انسان‌ها، به صرف انسان بودن از آن برخوردارند. حقوق بین‌الملل بشر، حق‌های بشری را در چارچوب نظام حقوق بین‌الملل مورد توجه قرار می‌دهد. حقوقی که با انسان زاده شده و از آغاز خلقت همزاد انسان بوده، هرچند بستر مناسبی برای ورود این حقوق به نظام حقوق موضوعه وجود نداشته است.^۹ پس از جنگ جهانی دوم، اجماع گسترده‌ای در سطح جهانی، در مورد حمایت از حق‌های بشری در جامعه جهانی شکل گرفت. در کنفرانس سانفرانسیسکو، سال ۱۹۴۵، برخی از کشورهای آمریکای لاتین درخواست داشتند که مجموعه کاملی از مقررات حقوق بشری در منشور ملل متحد گنجانده

6. International Council on Human Rights Policy, "Corruption and Human Rights: Making the Connection" (Annual Report, Versoix: International Council on Human Rights Policy, 2009), 15.

۷. لیلا دادخدایی، فساد مالی - اداری و سیاست جنایی مقابله با آن؛ با تکیه بر کنوانسیون سازمان ملل متحد

علیه فساد (تهران: میزان، ۱۳۹۰)، ۲۷.

۸. شهلا معظمی، جرم سازمان‌یافته و راهکارهای مقابله با آن (تهران: دادگستر، ۱۳۸۷)، ۱۱۰.

۹. سید قاسم زمانی، «جزوه حقوق بین‌الملل بشر»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی

(۵)، نیمسال دوم ۱۳۹۱-۱۳۹۰.

شود. از آنجایی که اعمال این ابتکار نیازمند آماده‌سازی دقیقی بود، خواسته آنها در این مرحله اجرا نشد. با این وجود، منشور در مقدمه، در میان اهداف سازمان (ماده ۱) و در برخی مواد دیگر (۱۳، ۵۵، ۶۲ و ۶۸) اشاراتی به حقوق بشر داشته است. بلافاصله پس از ایجاد سازوکارهای سازمانی، که به واسطه منشور پیش‌بینی شده بود، کمیسیون حقوق بشر تلاشی را برای شکل‌گیری منشور بین‌المللی حقوق بشر آغاز کرد. در اولین گام اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۱۰} در سال ۱۹۴۸ به تصویب مجمع عمومی رسید.^{۱۱} از آنجایی که اعلامیه جهانی حقوق بشر فاقد تدابیر اجرایی و ضمانت اجرا بود و بیشتر به یک تکلیف اخلاقی و معنوی تعبیر می‌شد، کمیسیون حقوق بشر بلافاصله پس از تنظیم و انتشار آن مصمم شد در این زمینه، کنوانسیون را که برای دولت‌های امضاءکننده از جهت حقوق ملی و بین‌المللی الزام‌آور باشد، به تصویب برساند. برای منظور کردن نظر کسانی که معتقد بودند حقوق اقتصادی و اجتماعی از اصول حقوق بشر نیستند، یا نباید به همان شیوه حقوق مدنی و سیاسی منظور شوند، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و سپس میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تدوین شدند. این میثاق‌ها، مفاد اعلامیه را با دقت و وضوح بیشتری مورد تحلیل قرار داده‌اند.

از طرف دیگر، بر اساس اعلامیه مربوط به مدافعین حقوق بشر^{۱۲} (ماده ۲)، هر حکومتی وظیفه و مسئولیت حمایت، ترویج و تحقق کلیه حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را بر عهده دارد. به این شکل که از طریق انجام اقدامات مورد نیاز، همه شرایط لازم اجتماعی، اقتصادی،

10. Universal Declaration of Human Rights.

11. "International Covenant on Civil and Political Rights," Audiovisual Library of International Law, Accessed March 11, 2013, <http://legal.un.org/avl/ha/iccpr/iccpr.html>.

12. Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups, and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms.

کار بر روی این اعلامیه در سال ۱۹۴۸ آغاز گشت و با تصویب متن آن توسط مجمع عمومی در سال ۱۹۹۸، (پنجاهمین سالگرد اعلامیه جهانی حقوق بشر) پایان یافت. این اعلامیه تنها خطاب به حکومت‌ها و مدافعین حقوق بشر نیست، بلکه خطاب به همه است. این سند بیان می‌دارد که همه ما نقشی برای عمل به عنوان مدافعین حقوق بشر داریم و تأکید می‌کند که یک نهضت جهانی حقوق بشر وجود دارد که همه ما را دربر می‌گیرد. نام کامل این اعلامیه چنین است: «اعلامیه حقوق و مسئولیت افراد، گروه‌ها و نهادهای جامعه در ترویج و حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی شناخته‌شده جهانی» که به خاطر طولانی بودن معمولاً به عنوان مختصر «اعلامیه مربوط به مدافعین حقوق بشر» از آن یاد می‌شود. اعلامیه به خودی‌خود یک سند تعهدآور حقوقی نیست. این اعلامیه به تقویت و حمایت مدافعین حقوق بشر در زمینه کار آنها می‌پردازد. این سند حقوق جدیدی را نمی‌آفریند، بلکه در عوض حقوق موجود را به شیوه‌ای برمی‌شمارد که اجرای آنها در مورد نقش و وضعیت مدافعین حقوق بشر ساده‌تر است. این اعلامیه رئوس برخی وظایف مشخص حکومت‌ها و مسئولیت همه افراد را با توجه به دفاع از حقوق بشر بیان می‌نماید.

سیاسی و دیگر زمینه‌ها را فراهم نموده و نیز با تأمین تضمین حقوقی لازم، به همه افراد تحت قلمرو خویش اطمینان دهد که می‌توانند به طور فردی یا همراه با دیگران، از همه این حقوق و آزادی‌ها در عمل بهره‌برند. این تعهدات بر همه ارکان حکومت (مجریه، مقننه و قضائیه) و همه سطوح (ملی، منطقه‌ای و محلی) اعمال می‌شود.

بنابراین، با توجه به اسناد مربوط می‌توان بیان داشت که هر حق بشری، جهت بهره‌مندی افراد انسانی از آن حق، تعهدات خاصی را برای دولت‌ها ایجاد می‌کند. در حالت کلی، دولت‌ها تعهدی سه‌گانه در رابطه با حقوق بشر دارند. کشورها باید به حق‌های بشری احترام گذاشته، از آنها حمایت کرده و آنها را اجرا کنند. تعهد به احترام^{۱۳} نیازمند این است که دولت از دخالت مستقیم یا غیرمستقیم در بهره‌مندی اشخاص از حق‌های بشری خودداری کند. تعهد به حمایت^{۱۴} نیازمند آن است که دولت‌ها از دخالت شخص ثالث در بهره‌مندی اشخاص از حق‌های بشری، جلوگیری به عمل آورند. در تعهد به اجرا^{۱۵} نیز باید اقدامات ایجابی را جهت کمک به بهره‌مندی اشخاص از حقوق بشر انجام دهند.^{۱۶} از این رو، نقض حقوق بشر زمانی اتفاق می‌افتد که فعل یا ترک فعل یک دولت مطابق تعهد به احترام، حمایت و اجرای حق‌های بشری نباشد.

۲- فساد و نقض حقوق بشر

در ۷۰ سال اخیر، تلاش‌های سازمان‌یافته‌ای جهت شناسایی حقوق بشر و جلوگیری از نقض آنها شکل گرفت. از طرف دیگر، در حدود ۴۰ سال گذشته، تلاش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، جهت تعریف، تبیین و مبارزه با فساد آغاز گشت. برای مدت‌ها فساد جرمی بدون قربانی تلقی می‌شد.^{۱۷} به همین جهت، در این مورد، نیازمند تغییر نگرش افراد و کشاندن مشکلات ناشی از فساد به میان جامعه هستیم. افزایش شواهد عینی و تجربی در سراسر جهان، نشان‌دهنده ارتباط میان فساد و نقض حقوق بشر است. توافقی کلی در حال شکل‌گیری است که عواقب و نتایج اعمال فاسد برای جامعه منفی است. در نتیجه، فساد می‌تواند بهره‌مندی از حقوق بشر

13. Obligation to Respect.

14. Obligation to Protect.

15. Obligation to Fulfill.

16. Berihun Adugna Gebeye, "Corruption and Human Rights: Exploring the Relationships Human Welfare Study 70 (2012): 17-18.

17. "Corruption and Human Rights", Pusham UII, Accessed April 07, 2013, www.pusham.uii.ac.id/files.php?type=art&lang=en&id=227.

در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، مدنی و سیاسی را تضعیف کند.^{۱۸} در جامعه فسادآلود، اشخاص به عدالت دسترسی ندارند، مأموران پلیس و دادگاه‌ها با دریافت رشوه حقایق را تحریف می‌کنند، بیمارستان‌ها درمان و رفتار مناسب‌تر را به کسانی ارائه می‌کنند که مبالغ بیشتری پرداخت کنند، نظام آموزشی فاسد حق آموزش افراد جامعه را نادیده می‌گیرد، مأموران دولتی فاسد از قدرت خود جهت سرکوب انتقادات استفاده می‌کنند و مجرمان از محاکمه و مجازات می‌گریزند. در عین حال، فساد عامل اصلی در عدم اجرای تعهدات دولت در مورد احترام، حمایت و اجرای حق‌های بشری است. به عنوان مثال، نظام سیاسی فاسد حق بنیادین مشارکت سیاسی را نادیده می‌گیرد.

فساد در دستگاه‌های دولتی ممکن است حتی حق حیات را (به عنوان مثال، دریافت رشوه از کارخانجات با محصولات خطرناک) به خطر بیندازد. هنگامی که دولتی نتواند گسترش فساد را مهار کند، چنین نتیجه‌گیری می‌شود که در انجام تعهدات حمایت از حقوق بشر ناتوان است. به علاوه، درک فساد به عنوان کاتالیزور نقض حقوق بشر باعث ایجاد رویکرد جدیدی در سیاست‌گذاری‌های ضد فساد نیز خواهد شد.^{۱۹} با این حال، گرچه همه اعمال فاسد ممکن است در درازمدت بر حق‌های بشری تأثیر منفی داشته باشند، اما این امر مترادف با نقض حقوق بشر نیست. تأثیر فساد بر حق‌های بشری در هر مورد متفاوت است. قسمت اول با عنوان «کیفیت تأثیر فساد اداری بر حقوق بشر» به این موضوع خواهد پرداخت. پس از آن در قسمت دوم و سوم، شاهد تأثیر فساد بر برخی از حق‌های موجود در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خواهیم بود.

۲-۱- کیفیت تأثیرات فساد اداری بر حقوق بشر

همان‌گونه که بیان شد، هنگامی که فساد دامن‌گیر شود، کشورها نمی‌توانند تعهدات حقوق بشری خود را به درستی ایفاء نمایند. در این هنگام می‌توان بیان داشت که نقض حقوق بشر صورت خواهد گرفت، اما تأثیر فساد^{۲۰} بر نقض حق‌های بشری به یک میزان نیست. در

18. Julio Bacio-Terracino, "Corruption as a Violation of Human Rights," *International Council on Human Rights Policy* 41 (2008): 8.

19. Kanokkan Anukansai, "Corruption: The Catalyst for Violation of Human Rights", April 12, 2010, <https://www.nacc.go.th/images/journal/kanokkan.pdf> (Accessed September 02, 2013).

۲۰. ذکر این نکته ضروری است که در ادبیات مربوط به فساد و حقوق بشر، میان دو نوع از فساد (کلان و خرد)

تمایز وجود دارد. فساد زمانی کلان است که در میان رؤسای کشورها، وزیران و مأموران سطح بالا اتفاق افتاده و معمولاً منافع کسب‌شده دارای ارزش بالایی است. در مقابل، فساد خرد که گاه به آن فساد روزمره یا عادی گفته

ادبیات مربوط به رابطه میان فساد و نقض حقوق بشر، سه نوع از تأثیرات فساد بر این حقوق مورد توجه قرار گرفته است. نقض مستقیم^{۲۱}، غیرمستقیم^{۲۲} و ناچیز حقوق بشر^{۲۳}.

۲-۱-۱- نقض مستقیم حقوق بشر

نقض مستقیم حق‌های بشری زمانی اتفاق می‌افتد که عمل فاسد عمداً و به قصد نقض حقوق بشر انجام گیرد. به عنوان مثال، رشوه به قاضی، در صورت قبول، استقلال و بی‌طرفی او را خدشه‌دار کرده و ناقض حق دادرسی منصفانه می‌باشد. نقض مستقیم حقوق بشر به وسیله فساد، ممکن است در خدمات عمومی نیز ظاهر شود، این خدمات باید برای همه اعضای جامعه بدون تبعیض اختصاص یافته و فراهم شود. هنگامی که مأموران دولتی تقاضای رشوه برای انجام عملی که به واسطه قانون موظف به انجام آن هستند، می‌کنند، از قدرت خود جهت توانمند ساختن خویش سوءاستفاده و حق عدم تبعیض را نقض می‌کنند. از دیگر موارد، هنگامی است که شخص، جهت دریافت خدمات پزشکی به پزشک بیمارستان یا جهت کسب نمره فرزند خود به مدیر مرکز آموزشی رشوه پرداخت می‌کند، و به ترتیب، حق سلامتی و آموزش و پرورش به طور مستقیم نقض می‌گردد.^{۲۴}

۲-۱-۲- نقض غیرمستقیم حقوق بشر

در این حالت فساد عامل اساسی در میان زنجیره عواملی است که به نقض حق‌های بشری می‌انجامد. در این مورد، نقض حق به وسیله عملی که از عمل فاسد نشئت می‌گیرد، اتفاق می‌افتد و عمل فاسد عامل اساسی نقض می‌باشد. به عنوان مثال، اگر مأموران دولتی مجوز تخلیه غیرقانونی زباله‌های سمی در قبال رشوه را صادر کنند و این زباله‌ها در منطقه‌ای مسکونی یا نزدیک به آن قرار داده شود، در صورتی که بر سلامت افراد تأثیر داشته باشد، حق سلامت (یا حق حیات) ساکنان آن منطقه در نتیجه رشوه، نقض شده است. با این وجود، این حقوق به طور مستقیم (عمداً و به قصد نقض حق بر سلامتی)، نقض نشده‌اند، اما رشوه عامل اساسی بوده که در صورت نبود آن، این نقض صورت نمی‌پذیرفت. همچنین زمانی که حکومت‌ها از افشای اعمال فاسد جلوگیری می‌کنند نیز، حق‌های بشری به صورت

می‌شود، شامل فسادهایی می‌شود که اشخاص هنگام مواجهه با ادارات و خدمات دولتی همچون بیمارستان‌ها، مدارس، پلیس و ... با آن روبه‌رو می‌شوند. منافع کسب‌شده نیز دارای ارزش پایینی نسبت به فساد کلان است.

21. Direct Violation of Human Rights.

22. Indirect Violation of Human Rights.

23. Remote Violation of Human Rights.

24. Bacio-Terracino, op. cit., 10-11.

غیرمستقیم نقض می‌شوند. به طور معمول، مأموران فاسد از هر شیوه ممکن جهت حفظ و حمایت از جایگاه و مقام خود استفاده می‌کنند. به عنوان مثال، روزنامه‌نگاران، فعالان اجتماعی و سیاسی یا اشخاصی که در مورد عمل فاسدی تحقیق می‌کنند یا آن عمل را گزارش می‌دهند^{۲۵}، به وسیله آزار، تهدید، حبس یا قتل، حق آزادی بیان، حق حیات، حق آزادی از شکنجه، رفتارها و مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز آنها نقض می‌گردد، اما این نقض‌ها به طور مستقیم به واسطه اعمال فاسد صورت نمی‌پذیرد، با این حال، در صورتی که عمل فاسدی شکل نمی‌گرفت، این نقض‌ها نیز صورت نمی‌پذیرفت.

۲-۱-۳- نقض ناچیز حقوق بشر

در این حالت، فساد نقش ناچیزی نسبت به نقض مستقیم و غیرمستقیم حق‌های بشری داشته و همانند یک عامل در میان عوامل دیگر است. به عنوان مثال، هنگامی که فساد در فرایند انتخابات نگرانی‌هایی را در مورد صحت نتایج به همراه دارد، ممکن است ناآرامی‌های اجتماعی و اعتراضاتی اتفاق افتاده و به صورت خشونت‌آمیزی سرکوب گردند. در این موارد، حق مشارکت سیاسی به طور مستقیم نقض می‌شود. به موازات آن، سرکوب ناآرامی‌های اجتماعی نیز ممکن است نقض‌های جدی حقوق بشری (حق حیات، حق آزادی از شکنجه، رفتارها و مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز، حق تشکیل مجامع مسالمت‌آمیز) را به دنبال داشته باشد. در این مورد ممکن است فساد در مراحل مختلف انتخابات، دلیل اصلی چنین اعتراضات یا سرکوب‌هایی نباشد و عوامل دیگر، گرچه به میزان مختلف (همچون مواردی که به جهت مشکلات اقتصادی و سیاسی دیگر، این اعتراضات شکل می‌گرفت) در نقض‌های مربوط دخالت داشته باشند.^{۲۶}

۲۵. افشاءگران (whistleblowers) نقش حیاتی را در افشای فساد، تقلب و مدیریت نادرست یا جلوگیری از نابسامانی (ناشی از غفلت یا اعمال اشتباه) ایفاء می‌کنند. این افراد بودند که نهان‌سازی بیماری سارس و دیگر بیماری‌های خطرناک را که میلیون‌ها انسان را در چین تهدید کرده بود، آشکار ساختند، فساد کمیسیون اروپایی را مطرح کرده و از بحران زیست‌محیطی در ایالات متحده آمریکا، جلوگیری به عمل آوردند. در بسیاری از موارد آنها خود را جهت حمایت از خیر جمعی در معرض خطر قرار داده‌اند. هنگامی که بر علیه مدیران، همکاران، شرکای اقتصادی یا افراد تحت لوای خود دست به افشاءگری می‌زنند، شغل، درآمد و امنیت خود را به خطر می‌اندازند. خوشبختانه، ارزش و اهمیت عمل این افراد در مبارزه علیه فساد به صورت قابل ملاحظه‌ای در اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است.

Transparency International, "Alternative to Silence, Whistleblower Protection in 10 European Countries," (Global Report, London: Transparency International, 2009), 3.

26. International Council on Human Rights Policy, op.cit., 28.

۲-۲- بررسی تأثیرات فساد اداری بر حق‌های موجود در میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و

سیاسی

از آنجایی که بررسی تأثیرات فساد بر هر کدام از حق‌های موجود در میثاق در این مقال نمی‌گنجد، در این قسمت به بررسی تأثیر فساد اداری بر حق برابری و عدم تبعیض، حق دادرسی منصفانه، حق مراجعه مؤثر به دادگاه ملی صالح و حق مشارکت سیاسی خواهیم پرداخت.

۲-۲-۱- حق برابری و عدم تبعیض

قبل از اینکه به بررسی حق برابری و عدم تبعیض بپردازیم، بیان مفهوم تبعیض و ارتباط آن با مفهوم برابری ضروری می‌نماید. این مطلب مورد قبول قرار گرفته که حق برابری و عدم تبعیض دو بیان (مثبت و منفی) از یک اصل هستند. به بیان دیگر، برابری به معنای فقدان تبعیض بوده و پاسداشت اصل عدم تبعیض نیز حق برابری را محقق خواهد ساخت.^{۲۷} بر اساس مواد ۲، ۳ و ۲۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، کلیه اشخاص دارای حق برابری و عدم تبعیض می‌باشند. همه در برابر قانون مساوی و حق دارند از حمایت یکسان قانون برخوردار باشند. کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد، در تفسیر کلی شماره ۱۸، درباره مفهوم تبعیض اینگونه نظر داده است: تبعیض باید متضمن هرگونه تمایز، استثناء، محدودیت یا ترجیحی دانسته شود که مبتنی بر، نژاد، رنگ، جنس، زبان، دین، دیدگاه سیاسی یا غیرسیاسی، منشأ ملی یا اجتماعی، وضعیت مالی، تولد یا هر وضعیت دیگر باشد و هدف یا اثر آن از بین بردن یا لطمه زدن به شناسایی، بهره‌مندی یا اعمال همه حقوق و آزادی‌ها توسط همه اشخاص بر پایه برابر باشد.

در بررسی مفهوم «حقوق بشر»، عدم تبعیض اصلی اساسی به شمار می‌رود. از یک سوی، از آنجایی که حقوق بشر به واسطه انسانیت انسان شکل گرفته، نسبت هرگونه ویژگی یا خصوصیت، او را از دیگران متمایز ساخته و می‌تواند بر بهره‌مندی وی از حقوق بشر مؤثر واقع شود، به استثنای زمانی که اسناد با دلایل منطقی و مستدل چنین شرایطی را فراهم آورند. به عنوان مثال، محدود کردن حق رأی دادن به افراد بالغ یا فراهم آوردن حمایت‌های خاصی از زنان و کودکان. از دیگر سوی، همان‌گونه که بیان شد، هیچ شخص یا گروهی دارای امتیازات رفتاری در برابر دیگران نیست. بالعکس، هر شهروند محق رفتار برابر مأموران و نهادها در

27. Li Weiwei, "Equality and Non-Discrimination under International Human Rights Law", March 02, 2004, www.corteidh.or.cr/tablas/r08121.pdf (Accessed September 10, 2013).

اعمال اختیارات و وظایف آنهاست. با توجه به این موارد، در مورد تأثیر فساد می‌توان بیان داشت که اعمال فاسد متضمن هرگونه تبعیض، استثناء، یا ترجیح است. هنگامی که شخصی پیشنهاد رشوه به مأمور دولتی را مطرح می‌کند، در صورت قبول، آن شخص بی‌درنگ امتیازی در رابطه خود با دیگر افراد آن طبقه کسب می‌کند. از طرف دیگر، گاه تبعیض موجب از بین بردن یا لطمه زدن به شناسایی، بهره‌مندی یا اعمال همه حقوق و آزادی‌ها همچون حق حیات، حق آموزش، حق سلامتی خواهد شد و گاه ممکن است تنها حق برابری را متأثر ساخته و بر دیگر حق‌های بشری تأثیر نداشته باشد. به عنوان مثال، هنگامی که شخصی در فرایند دریافت سند رسمی (مانند ویزا) یا هنگام ترخیص کالا از گمرک به واسطه رشوه از مزایایی برخوردار شده یا از پرداخت مالیات معاف گردد، تنها حق برابری خدشه‌دار گردیده است.^{۲۸}

۲-۲-۲- حق دادرسی منصفانه و حق مراجعه مؤثر به دادگاه ملی صالح

میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، در ماده ۱۴ به حق دادرسی منصفانه پرداخته است. مطابق مقررات این میثاق، حق دادرسی منصفانه حقی است که حقوقی از جمله استماع عادلانه و علنی، اصل تساوی و برابری طرفین، رسیدگی به دعوا در دادگاهی صالح، مستقل و بی‌طرف که به موجب قانون ایجاد شده و بسیاری موارد دیگر را شامل می‌شود. فساد در سیستم قضایی نقش اساسی این نهاد در حمایت از آزادی‌های مدنی، حقوق شهروندان و تضمین دادرسی منصفانه به وسیله دادگاه شایسته و بی‌طرف را مخدوش می‌سازد. در اینگونه از سیستم‌ها، شهروندان از فرصت برابر جهت دسترسی به دادگاه برخوردار نیستند. حقایق پرونده و قوانین مربوطه یاری‌رسان نبوده و در مقابل سطح اقتصادی، وضعیت سیاسی و پیشینه اجتماعی نقش اساسی را در فرایند تصمیم‌گیری قضایی ایفاء می‌کنند.

گرچه بیان این مطلب که فساد در برخی از سیستم‌های قضایی وجود ندارد، عقلایی نمی‌نماید. با این حال می‌توان بیان داشت که در برخی از کشورها سطح اعمال فاسد بسیار ناچیز و پراکنده بوده و نتیجه رفتار شخصی است. در مقابل، در برخی دیگر از کشورها فساد مشکلی نظام‌مند است و ساختار اینگونه از سیستم‌ها خود یاری‌رسان اعمال فاسد می‌باشد. علی‌رغم تضمینات قانون اساسی مبنی بر تفکیک قوا (مقننه، مجریه و قضائیه)، قوای مجریه و مقننه در بسیاری از کشورها سطح کنترل بالایی بر قوه قضائیه اعمال می‌کنند. قضات در

این کشورها میان افراد با رابطه‌های سیاسی و افراد عادی جامعه تمایز قائل می‌شوند.^{۲۹} به عنوان مثال، فساد قضایی و فقدان استقلال و بی‌طرفی قضات مشکلات جدی کشور آذربایجان به شمار می‌رود. حکومت از سال ۲۰۰۰ در حال همکاری با شورای اروپا جهت اصلاح راهبردی برای کاهش این مشکلات می‌باشد. نسبت استقلال قضایی آذربایجان به واسطه افزایش محاکماتی که از جهت سیاسی مهندسی شده بودند ۵/۷۵ از ۷ (عدد ۷ نمایانگر پایین‌ترین سطح استقلال) بود. حتی رئیس‌جمهور آذربایجان، ایلهام علیف، در سال ۲۰۰۵ خاطرنشان ساخت که دادگاه‌های این کشور بسیار کند عمل کرده و احکام ناعادلانه صادر می‌کنند.^{۳۰} در بسیاری از کشورها پرداخت رشوه به عنوان پیش‌نیاز و در واقع تنها وسیله استفاده از خدمات قضایی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به عنوان مثال در کنیا جمله: «وقتی می‌شود حکم را خرید، چرا باید هزینه وکیل پرداخت کرد؟»، جمله‌ای مرسوم است. در کشورهایی که فرایند رسیدگی پرونده‌ها طولانی و دشوار است، طرفین دعوا ترجیح می‌دهند با پرداخت رشوه، سرعت رسیدگی را افزایش دهند.^{۳۱} مطالعات مرکز توسعه اجتماعی در کامبوج، نمایانگر آن است که رشوه‌هایی که جهت تأثیر بر احکام نهایی در نظر گرفته می‌شوند، از لحاظ اخلاقی نادرست اما امری شایع و مورد قبول می‌باشد. شهروندان میان رشوه‌های مؤثر بر احکام صادره با رشوه‌هایی که جهت تسهیل و افزایش سرعت رسیدگی مورد استفاده قرار می‌گیرند، قائل به تمایز می‌گردند.^{۳۲} در بسیاری از کشورها قضات تنها به این دلیل که ریسک اقدامات انضباطی یا جابجایی اجباری را متحمل نشوند، تصمیمات قابل قبول سیاستمداران را اعمال می‌کنند. جالب توجه است که دو قاضی ارشد در کشور مصر به صورت آشکارا بیان داشتند که به دلیل تهدید به اقدامات انضباطی، نتایج گزینش چندحزبی یا میان‌حزبی^{۳۳} تحریف شده بود. قضات گاهی به دلیل تهدید به مرگ و آسیب رساندن به آنها از صدور حکم با نتیجه اصلی طفره می‌روند. در این مسئله نیز از قدرت محوله جهت نفع خصوصی یا به بیان دیگر رفع تهدید استفاده می‌شود. این امر در مورد قضاوت کوزووایی که بلافاصله پس از جنگ کوزوو صورت گرفت (گرچه تحت حمایت سازمان ملل متحد بودند)، مشهود است. با

29. Transparency International, "Global Corruption Report 2007," (Global Report, New York: Cambridge, 2007), 3-4.

30. Ibid, 175.

31. Ibid, 4.

32. Ibid, 183.

33. Multi-Party Election.

این وجود، برطرف ساختن این مسئله کمک شایانی به قضات جهت صدور احکام قاطع خواهد کرد.

گاهی نیز ممکن است در برخی از کشورها، قضاتی که به درستی قوانین را بر پرونده‌های بحث‌برانگیز اعمال می‌کنند، مورد تهمت و هجمه مخالفان صاحب مقام و قدرت (در حوزه‌های مختلف سیاسی، ورزشی، نظامی و ...) و ابزارهای اطلاع‌رسانی آنان، قرار گیرند. در این موارد نیز ممکن است، قضات به جهت تجربه ناکافی و یا اجتناب از مسائل مذکور رأی خود را تعدیل کنند. به عنوان مثال، یکی از اعضای دادگاه ویژه ایتالیایی جهت تحقیق و تفحص در مورد مدیران و داوران فوتبال ایتالیا که ابزار لیگ‌ها شده بودند، آشکارا در مصاحبه با یک روزنامه بیان داشت که تصمیمات این دادگاه تحت تأثیر پیروزی ایتالیا در جام جهانی ۲۰۰۶ و حمایت برخی از شهرداریانی که تیم مربوط به شهر آنان در آنها دخیل بود، قرار گرفته است.^{۳۴}

با این وجود، باید توجه داشت که دادرسی عادلانه و حقوقی که افراد به عنوان انسان بودنشان دارا هستند، از مرحله مواجهه با دستگاه قضایی، نیروی انتظامی و هر جزء از تشکیلات دادرسی، آغاز می‌شود. رشوه به قاضی (جهت تأثیر بر استقلال و بی‌طرفی او)، استفاده از زور، تهدید و یا ارباب و یا دادن وعده، پیشنهاد و یا امتیاز ناروا به منظور تشویق شخص به ادای شهادت دروغ و یا مداخله در ادای شهادت، اخاذی مأموران دادگاه‌ها و پلیس (جهت از بین بردن یا تحریف مدارک)، اعمال نفوذ و موارد دیگر را می‌توان نمونه‌هایی از اعمال فاسد نام برد. به عنوان مثال، می‌توان به پرونده قتل شری آن‌دونکن^{۳۵}، دختر ۱۶ ساله تایلندی/آمریکایی اشاره کرد. شری در سال ۱۹۸۶ ربوده شد و به قتل رسید. پلیس چهار کارگر ساختمانی را دستگیر و متهم به قتل نمود. این چهار کارگر در دادگاه جنایی، بر اساس شواهد تهیه‌شده به وسیله نیروی پلیس، به حبس ابد محکوم شدند. با این وجود، پس از سپری شدن چندین سال از دوره زندان، دیوان عالی شواهدی دال بر بی‌گناهی این اشخاص یافت. در این مدت یکی از متهمان در زندان از دنیا رفت، دو نفر از آنها تنها چند ماه پس از آزادی به واسطه نارسایی‌های قلبی جان سپردند. تنها متهمی که به حیات خود ادامه می‌داد، به واسطه شکنجه و شرایط سخت دوران بازداشت و زندان، از کارافتاده بود. متهمان جدید دستگیر و متعاقباً به زندان افتادند. با این وجود، هنوز شخصی که مغز متفکر این قتل شناخته

34. Ibid, 5.

35. Sherry Ann Duncan.

می‌شد به واسطه فقدان شواهد کافی دستگیر نشده بود. این پیشامد به دلیل آشنایی این شخص (ثروتمند و صاحب‌نفوذ) با رئیس تیم تحقیقات و ارائه شواهد جعلی و شاهدان ناصداق توسط تیم تحقیق سابق اتفاق افتاده بود.^{۳۶} بنابراین، اگر بر عادل بودن قضات این دادگاه جزایی هم معترف باشیم، رأی صادره به واسطه فساد نیروی پلیس، ناعادلانه بوده است. با توجه به این مطالب، فساد در سیستم قضایی به معنای فعل یا ترک فعلی است که از اقتدار عمومی جهت نفع شخصی استفاده می‌کند و نتیجه آن تصمیم‌های غیرمنصفانه و ناشایست است.

حق مراجعه مؤثر به دادگاه‌های ملی صالح نیز، به وسیله اسناد متعدد حقوق بشری مورد تأیید قرار گرفته است. بند ۳، ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی نیز این حق را مورد توجه قرار داده است. این ماده تأکید می‌کند در صورت نقض حق‌های بشری، کشور موظف است وسایل مطمئن احقاق حق را برای قربانیان فراهم کند. کوتاهی در انجام این عمل به نوعی وضعیت مصونیت از مجازات را ایجاد می‌کند، به خصوص هنگامی که دولت از روی تعمد چنین کاری را انجام دهد. بنابراین، در صورتی که در سیستم قضایی فساد وجود داشته باشد، این معیارها مورد احترام و رعایت واقع نشده و علاوه بر نقض حق‌های بشری وضعیت مصونیت نیز ایجاد خواهد شد.^{۳۷}

۲-۲-۳- حق مشارکت سیاسی

حق مشارکت سیاسی در اسناد مختلف حقوق بشری از جمله ماده ۲۵ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مورد توجه قرار گرفته است. امروزه دموکراسی و جمهوریت، نزد بسیاری از نظریه‌پردازان به عنوان مطلوب‌ترین نظام سیاسی به شمار می‌آیند. حاکمیت مردم که یکی از ارکان اساسی این نظریه را تشکیل می‌دهد، جز از طریق مداخله آنها در فرایند تصمیم‌سازی و اعمال قدرت میسر نخواهد بود. این مداخله در جامعه سیاسی به واسطه انتخاب مسؤولین و نخبگان حاکم توسط مردم و نظارت مستمر بر آنها محقق می‌شود. از طرف دیگر، امروزه مسئله حقوق بشر، یک مسئله عام و فراگیر شده است. حق مشارکت سیاسی نیز در زمره بنیادی‌ترین و مهم‌ترین حق‌های بشری است. اسناد بین‌المللی حقوق بشری جنبه‌های گوناگون این حق، شامل: تشکیل احزاب و سازمان‌های سیاسی، انتشار کتب و نشریات و دیگر ابزار ارتباط جمعی، تجمعات و راهپیمایی‌های سیاسی، حق مشارکت در حکومت و اداره

36. Anukansai, op.cit., 8-9.

37. Adugna Gebeye, op.cit., 22-23.

عمومی، حق داشتن حکومت دموکراتیک، حق رأی دادن، انتخاب کردن و انتخاب شدن، حق دسترسی مساوی به خدمات عمومی و غیره را مورد حمایت قرار داده‌اند. بر این اساس حق مشارکت سیاسی متعلق به آحاد یک جامعه بوده و همه افراد در این زمینه محق‌اند و بر دولت‌ها و نظام‌های حاکمه فرض است که این حقوق را به رسمیت شناخته و در راستای تحقق آن، بدون هرگونه تبعیضی تلاش نمایند.^{۳۸}

فساد سیاسی، سوءاستفاده از قدرت محوله (به رهبران سیاسی) در راستای نفع شخصی و با هدف افزایش قدرت و ثروت می‌باشد. این نوع از فساد لزوماً به معنای چرخش مالی نبوده و ممکن است اعمالی چون اعمال نفوذ یا وعده‌های مطلوبی که سیاست را تضعیف و به تبع آن دموکراسی را تهدید می‌کند، دربرگیرد. بنابراین، فساد سیاسی شامل دامنه گسترده‌ای از جرایم و اعمال غیرقانونی است که به وسیله رهبران (پیشگامان) سیاسی قبل، حین و بعد از ترک آن منصب اتفاق می‌افتد. گرچه آشکار شدن برخی از اعمال فاسد موج گسترده‌ای از اعتراضات اجتماعی را به دنبال خواهد داشت، با این وجود، آشکار است که تعقیب و مجازات مقامات ارشد کشورها دشوار می‌نماید. سازمان شفافیت بین‌الملل با تهیه فهرستی از این اشخاص، میزان تخمینی اختلاس آنها را ارائه داده است.

مقدار تخمینی اختلاس	مقام ارشد حکومتی
۱۵ تا ۳۵ میلیارد دلار آمریکا	محمد سوهارتو - رئیس‌جمهور اندونزی، ۱۹۶۷-۹۸
۵ تا ۱۰ میلیارد دلار آمریکا	فردیناند مارکوس - رئیس‌جمهور فیلیپین، ۱۹۷۲-۸۶
۵ میلیارد دلار آمریکا	موبوتو سس سکو - رئیس‌جمهور زئیر، ۱۹۶۵-۹۷
۲ تا ۵ میلیارد دلار آمریکا	سانی آباچا - رئیس‌جمهور نیجریه، ۱۹۹۳-۹۸
۱ میلیارد دلار آمریکا	اسلوبودن میلوسویچ - رئیس‌جمهور صربستان / یوگسلاوی، ۱۹۸۹-۲۰۰۰
۳۰۰ تا ۸۰۰ میلیون دلار آمریکا	جان کلود دو والیر - رئیس‌جمهور هاییتی، ۱۹۷۱-۸۶
۶۰۰ میلیون دلار آمریکا	آلبرتو فوجی موری - رئیس‌جمهور پرو، ۱۹۹۰-۲۰۰۰
۱۱۴ تا ۲۰۰ میلیون دلار آمریکا	پاولو لازارنکو - نخست‌وزیر اوکراین، ۱۹۹۶-۹۷
۱۰۰ میلیون دلار آمریکا	آرتولدو آلمن - رئیس‌جمهور نیکاراگوئه، ۱۹۹۷-۲۰۰۲
۷۸ تا ۸۰ میلیون دلار آمریکا	جوزف استرادا - رئیس‌جمهور فیلیپین، ۱۹۹۸-۲۰۰۱

۳۸. محسن خاکزاد شاهاندشتی، «بررسی تطبیقی حق مشارکت سیاسی در اعلامیه جهانی حقوق بشر و حقوق اساسی ایران» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۷)، ۱.

البته اشاره به این جدول به معنای آن نیست که تنها این اشخاص، رهبران سیاسی فاسد دوران خود بوده‌اند. در واقع مقدار واقعی اختلاس بسیاری از رهبران سیاسی کشورها مشخص نیست. میزان اختلاس نیز به صورت تقریبی نشان داده شده است. آنچه مشخص است تأثیر فساد رهبران سیاسی بر حق‌های مختلف بشری، چون: حق بر سلامت (به عنوان مثال خرید داروهای کمتر برای بیمارستان‌ها)، حق آموزش پرورش (کتاب‌ها برای مدارس)، حق بر غذا (کاهش تأمین مواد لازم خانواده‌های بی‌بضاعت) و دیگر حقوق بشری مشهود است.

از طرف دیگر، گرچه در حوزه فساد سیاسی توجه بیشتر بر حوزه سرمایه‌گذاری سیاسی (تأمین مالی مبارزات انتخاباتی یا احزاب سیاسی) است. به دلیل گستردگی این عنوان، در این قسمت به شکل خاصی از این نوع از فساد که فرایند انتخابات را تحت تأثیر قرار می‌دهد، اشاره خواهیم کرد، یعنی خرید رأی. رشوه به رأی‌دهندگان به منظور ترغیب آنها به رأی دادن یا امتناع از رأی دادن بر صحت و سلامت انتخابات مؤثر و حق رأی دادن را به طور مستقیم نقض می‌کند. رشوه به مأموران برگزاری انتخابات جهت دخالت در فرایند انتخابات (قرار دادن آرای تقلبی در صندوق به نفع نامزد یا حزب خاص) نیز منجر به چنین نقضی خواهد شد. هنگامی که به فساد در سیستم انتخابات می‌پردازیم در واقع به احزاب، کاندیداها و حامیان آنها از یک طرف و احزاب، کاندیداها و سیستم انتخاباتی از طرف دیگر اشاره می‌کنیم. در مورد اول، حمایت‌هایی که در طول مبارزات انتخاباتی انجام می‌گیرد و پس از اینکه کاندیدای مورد نظر به قدرت رسید جبران می‌گردد. در مورد قسمت دوم، احزاب و نامزدهای آنان نتایج انتخابات را به طرق گوناگون تغییر می‌دهند. در مورد مسئله خرید رأی، احزاب و کاندیداهای آنان با افراد به معامله پرداخته و جهت اتخاذ رفتار خاص انتخاباتی به آنها رشوه داده می‌شود. اینکه چرا افراد آرای خود را می‌فروشند سؤال است که در این مقال مجال پرداختن به آن نیست، اما باید توجه داشت که این اعمال حقوق سیاسی و وظایف دموکراتیک را فدای مزایای مادی و فوری می‌کنند.^{۳۹} این مسئله به صورت مداوم در حوزه رسانه برزیل مورد توجه قرار گرفته است. سازمان شفافیت بین‌الملل نیز در این کشور به بررسی این مسائل در انتخابات در حوزه شهرداری (۲۰۰۰) و انتخابات ریاست جمهوری (۲۰۰۲) برآمد. دو هزار رأی‌دهنده، نمونه آماری این دو بررسی را نمایندگی می‌کردند. در انتخابات سال ۲۰۰۰، ۶ درصد از رأی‌دهندگان (از میان نمونه آماری) بیان داشتند که از آنها درخواست شده که آرای

39. Transparency International, "Global Corruption Report 2004," (Global Report, London: Transparency International, 2004), 11.

خود را بفروشنند. در بررسی سال ۲۰۰۲، این میزان کاهش یافت و به ۳ درصد رسید. این تغییر به دلیل کاهش گرایش به خرید آراء نیست. این امر بیشتر به واسطه تفاوت در ماهیت دو انتخابات است. در انتخابات شهرداری (۲۰۰۰) تنها کاندیداهای محلی و رأی‌دهندگان (که مراودات اجتماعی - سیاسی بیشتری دارند) درگیر بودند. در فیلیپین به سه میلیون نفر (۷ درصد از افراد مجاز به رأی دادن) از افرادی که در انتخابات سال ۲۰۰۲ شرکت داشتند، پیشنهاد پرداخت در ازای آرای آنان شده بود. در تایلند، ۳۰ درصد از نمونه آماری در میان زنان خانه‌دار بیان داشتند که در انتخابات سال ۱۹۹۶ پیشنهاد فروش رأی به آنان شده است. در سومین شهر بزرگ تایوان (تایچانگ) و حومه آن ۲۷ درصد از نمونه‌هایی که برحسب تصادف انتخاب شده بودند، بیان داشتند که در سال ۱۹۹۹ در طول مبارزات انتخاباتی مبالغه‌آمیز نقدی پرداختی را پذیرفته‌اند. گرچه این آمارها که از بررسی‌های بسیار به دست آمده نیازمند آن است که به صورت دقیق مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند، با این حال، این موارد دورنمای کلی از میزان وجود و گسترش آن را بیان می‌دارد.^{۴۰} همچنین باید توجه داشت که این اعمال فاسد نه تنها حق رأی‌دهندگان بلکه حق انتخاب شدن نامزدها را نقض خواهد کرد. گرچه، نامزدی که در انتخابات احتمال پیروز شدن را دارد، این حق را به واسطه اعمال فاسد دیگر (اعمال نفوذ مخالفان سیاسی و مجاز نبودن وی به ثبت نام در انتخابات) نیز نقض شده می‌بیند.^{۴۱}

۲-۳- بررسی تأثیرات فساد اداری بر حق‌های موجود در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی

در این قسمت به بررسی تأثیر فساد اداری بر برخی از حق‌های موجود در میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی همچون حق بر غذا، حق بر سلامتی و حق بر آموزش خواهیم پرداخت.

۲-۳-۱- حق بر غذا

امروزه میلیون‌ها انسان در سراسر جهان در فقر فاحش به سر برده و از گرسنگی و سوءتغذیه رنج می‌برند. از سوی دیگر، صدها میلیون انسان دیگر، در کشورهای توسعه‌یافته بیش از میزان نیاز بدنشان مواد غذایی دریافت می‌کنند. مسئله چاقی ناشی از پرخوری امروزه به یکی

40. Ibid, 78-86.

41. Bacio-Terracino, op.cit., 17-19.

از معضلات بهداشتی کشورهای توسعه‌یافته تبدیل شده است. حق بر غذا از ابتدای تدوین حقوق بشر در نظام بین‌الملل حقوق بشر وجود داشته است.^{۴۲} اولین نمود آن در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر بود. این عنوان در ماده ۱۱ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (که شامل دو هنجار جدا اما مرتبط، حق بر غذای کافی و حق بر رهایی از گرسنگی است) نیز گنجانده شد. در بررسی منابع، عناوینی به چشم می‌خورد که توسط گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد، کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و دکتربین بیان شده‌اند، عناوینی چون فراهم بودن^{۴۳}، کافی بودن^{۴۴}، در دسترس بودن^{۴۵} و ثبات تأمین غذا^{۴۶}.

• **فراهم بودن غذا** به معنای تغذیه خود یا دیگران، الف) به طور مستقیم به وسیله زمین زراعی یا منابع طبیعی (ماهگیری، شکار و ...؛ ب) به وسیله مواد غذایی تازه و فرآوری شده در فروشگاه‌ها و مراکز خرید می‌باشد. فرض کنید در دهکده‌ای، کشاورزان (به دلیل خشکسالی) نتوانند محصولی کشت کنند، در این میان، علاوه بر خانواده کشاورزان که نمی‌توانند از محصول بهره‌مند گردند، فروشگاه‌ها و مراکز خرید نیز نمی‌توانند این محصول را در اختیار دیگران قرار دهند؛ (فراهم نبودن غذا)

• **کافی بودن غذا** به معنای تأمین نیازهای تغذیه‌ای در چرخه حیات، به واسطه توجه به نیازهای مربوط به جنس، شغل، فرهنگ و ... می‌باشد. فرض کنید، در مثال قبل، مقداری مواد غذایی برای دهکده فرستاده شد، اما در بررسی‌های بعدی مشخص شود که افراد این دهکده در طول خشکسالی از کمبود پروتئین رنج می‌بردند یا متناسب با فرهنگ تغذیه‌ای (به عنوان مثال حلال یا حرام بودن) نباشد؛ (کافی نبودن غذا)

• **در دسترس بودن غذا** دارای دو جنبه اقتصادی (تمکن مالی) و فیزیکی (توانایی جسمی و روانی) است. در مثال قبل، به دلیل خشکسالی، کشاورزان تمکن مالی برای خرید را از دست داده‌اند و افراد ناتوان چون کودکان، افراد مسن، بیماران و زندانیان به دلایل مختلف از جمله بعد مسافت امکان دسترسی به مواد غذایی نداشته‌اند؛ (در دسترس نبودن غذا)

۴۲. سید محمد قاری سیدفاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر (تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی

شهر دانش، ۱۳۸۹)، دفتر دوم، ۲۸۸.

43. Availability.

44. Adequacy.

45. Accessibility.

46. Stability of Supply.

• **ثبات تأمین غذا** نیز بدین معناست که **غذای کافی** باید در تمام روزهای سال، فراهم و در دسترس باشد.^{۴۷}

گزارشگر ویژه سازمان ملل متحد در مورد حق بر غذا (۲۰۰۰)، فساد را به عنوان یکی از هفت مانع اصلی اقتصادی در جلوگیری و تأخیر تحقق حق‌های بشری مورد توجه قرار داده است. اعمال فاسد (به عنوان نمونه: پرداخت و دریافت رشوه) در فرایند تملک، استفاده از زمین یا منابع طبیعی، می‌تواند حق مربوطه را نقض نماید. غذا باید نیازهای تغذیه‌ای که شامل ترکیب مناسبی از مواد مغذی، کالری و پروتئین‌های لازم برای سلامت جسمی و روحی و رشد فرد لازم است را فراهم آورد. به علاوه غذا باید عاری از مواد مضر باشد. این بدین معناست که دولت باید معیارهای سلامت برای کیفیت غذاها را مشخص و آنها را اعمال نماید. برخی اعمال فاسد هنگام دریافت جواز تولید مواد غذایی اتفاق می‌افتد. این امر، منجر به تولید مواد غذایی بی‌کیفیت برای تعداد زیادی از افراد خواهد شد. این عمل فارغ از نقض حق بر غذا، ممکن است حق بر سلامتی و حق بر حیات را نیز تحت تأثیر قرار دهد. در حوزه در دسترس بودن غذا نیز، می‌توان بیان داشت که یکی از جنبه‌های این عنوان در مورد افراد ناتوان چون کودکان، افراد مسن، بیماران و زندانیان می‌باشد که نیازمند برنامه‌های ویژه‌ای هستند. به عنوان مثال، تریونی دوی^{۴۸}، معلم ادبیات در محله فقیرنشین دهلی، دارای درآمد ماهیانه ۴۰۰ روپیه است. وی دارای کارت خریدی بود که به فقیرترین افراد جامعه اختصاص می‌یافت. سهمیه این کارت، ۵ کیلو گندم (هر کیلو ۲ روپیه) و ۱۰ کیلو برنج (هر کیلو ۳ روپیه) بود. فروشگاه هر هفته به بهانه‌های مختلف از پرداخت سهم وی خودداری می‌کرد. دوی مجبور بود که به ترتیب برای گندم و برنج ۱۳ و ۱۵ روپیه در هفته بپردازد که این امر موجب اتمام زود هنگام مقرری ماهیانه و کاهش کیفیت زندگی وی می‌گشت. در حالی که این امر موجبات سوءظن وی را فراهم آورده بود، به کمک سازمانی غیردولتی درخواست رونوشت سوابق را از سازمان تأمین غذا داشت. در طول این روند متوجه شد که برگه‌هایی مبنی بر رضایت او و اینکه وی سهم خود را به طور مرتب دریافت داشته است، به سازمان مربوطه فرستاده می‌شده است. پس از اینکه به فروشگاه مربوطه مراجعه نمود، با پیشنهاد ۲۰ هزار روپیه و ۶ ماه سهمیه رایگان در قبال سکوت وی مواجه شد. اما وی با کمک سازمان

47. FAO, "The Concept of the Right to Adequate Food," (Institutional Report, Rome: FAO 2010), 1-3.

48. Triveni Devi.

مربوطه این مسئله را منتشر کرد.^{۴۹} بنابراین، هنگامی که اختلاسی در چنین برنامه‌هایی صورت می‌پذیرد، حق بر غذای این افراد به واسطه فساد نقض می‌گردد.

۲-۳-۲- حق بر سلامتی

در میان حق‌های انسانی، مقوله سلامت، ضروری‌ترین و مبنایی‌ترین مسئله و حق هر فرد بشری صرف‌نظر از سن، جنس، خاستگاه قومی، نژادی، مذهب و عقیده سیاسی به شمار می‌آید. نظام حقوق بشر ملل متحد، با درک اهمیت مسئله، از همان بدو شکل‌گیری، عنایت ویژه‌ای را به این حق مبذول داشت. سازمان بهداشت جهانی، به عنوان گسترده‌ترین سازمان بین‌المللی و آژانس تخصصی وابسته به ملل متحد، به طور مشخص تلاش نظام‌مند و مستمر برای تحقق این حق را سرلوحه اقدام و عمل خود قرار داده است. مقدمه سند تأسیس این سازمان، بالصراحه مقرر می‌دارد که سلامت به معنی فقدان بیماری نیست، بلکه عبارت است از بهره‌مندی از وضعیت کامل بهزیستی اجتماعی، روحی و جسمی. فلذا برخورداری از بالاترین استاندارد قابل حصول سلامت، از حقوق بنیادین هر شخص انسانی به شمار می‌آید. میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶)، به مثابه اصلی‌ترین سند بین‌المللی راجع به این حق، حق هر کس به بهره‌مندی از بالاترین استاندارد قابل حصول سلامت جسمی و روحی را در نص صریح ماده ۱۲ خود به رسمیت شناخته است. اجزای ضروری حق بر سلامت از منظر موازین بین‌المللی مشتمل بر موارد متعددی، چون، آب آشامیدنی سالم و سیستم فاضلاب مناسب، غذای سالم، مسکن مناسب، شرایط زیست‌محیطی و محیط کار سالم، آموزش و اطلاع‌رسانی سلامت‌محور، حق برخورداری از نظام حمایتی سلامت، حق بر پیشگیری و مهار بیماری‌ها، دسترسی به داروهای ضروری و مواردی از این دست می‌باشد.

از آنجا که اشاره به همه موارد فوق میسر نیست، در این بند به بررسی تأثیر فساد در حوزه بهداشت و درمان می‌پردازیم. این حوزه به واسطه اطلاعات نابرابر و گسترده، پیچیدگی آن و مقدار قابل توجه بودجه، به طور معمول در معرض اعمال فاسد قرار دارد. فساد در این حوزه اشکال مختلفی از جمله، نفوذ ناروا بر خطمشی و مقررات بهداشتی، اختلاس منابع، متوسل شدن به رشوه و پرداخت‌های غیر رسمی جهت دریافت خدمات مناسب‌تر دارد. نتایج این اعمال، محصولات و خدمات گران‌قیمت، نامناسب و غیر قابل دسترس و ناسالم خواهد بود.

49. Sophie Rushton, "Corruption and Development: The International Anti-Corruption Movement and Anti-corruption in India," *University of Melbourne* 73 (2011): 11.

فساد در این بخش نابرابری را گسترش و منجر به نقض اصل عدم تبعیض (هنگامی که فراهم‌کنندگان مراقبت‌های سلامتی و پزشکان با بیماران به طور متفاوت، به واسطه درآمد یا رابطه، رفتار کنند) خواهد گردید.^{۵۰} علاوه بر این، سازمان شفافیت بین‌الملل در بررسی جهانی فساد در سال ۲۰۰۹ به این امر دست یافت که حوزه بهداشت، درمان و سلامت حوزه‌ای است که سطح بالایی از فساد در آن اتفاق می‌افتد. این امر به دلیل ویژگی‌هایی است که در آن وجود دارد و آن را در معرض این اعمال آسیب‌پذیر می‌گرداند.^{۵۱}

• **مقدار قابل ملاحظه بودجه دولتی:** کشورها سالانه مبلغ قابل ملاحظه‌ای را به حوزه بهداشت و درمان اختصاص می‌دهند که هدف جذابی برای سوءاستفاده به شمار می‌رود. بر طبق گزارش سازمان بهداشت جهانی، مبالغ مصرفی در حوزه سلامت نشان‌دهنده ۸ درصد از تولید ناخالص ملی کشورهای جهان است. فساد در این حوزه شامل اختلاس و دزدی از بودجه بهداشت و سلامت، فساد در سیستم پرداخت، زنجیره تأمین دارو و ارائه خدمات پزشکی می‌شود. همان‌گونه که مشهود است فساد در این حوزه افراد را از دسترسی به خدمات بهداشت و سلامت محروم ساخته و منجر به نقض حقوق‌های مختلف (حق حیات، حق برابری و عدم تبعیض و حق سلامت) خواهد شد. بر اساس گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل، در مصاحبه‌ای که در سال ۲۰۰۵ در میان کارکنان و مدیران حوزه سلامت کامبوج انجام شد، ۵ تا ۱۰ درصد بودجه قبل از اینکه از وزارت مالی به وزارت بهداشت پرداخت شود، ناپدید می‌گردد.

• **اطلاعات نابرابر:** متخصصان سلامت از دانشی تخصصی برخوردارند که بیماران فاقد آن بوده و به راحتی برای آنها در دسترس و قابل فهم نمی‌باشد. بنابراین می‌توانند داروهایی را تجویز کنند که با شرکت‌های خاصی در ارتباط باشند، هرچند کیفیت آنها بسیار کمتر از مشابه آن باشد. رویه رایجی که در کشورهای در حال توسعه وجود دارد، ارجاع بیماران به شرکت‌های داروسازی خاص جهت خرید داروهایی است که در لیست تأمین توسط دولت وجود ندارد. این امر اغلب منتج به قراردادهای غیراخلاقی میان پزشکان و شرکت‌های دارویی شده است. به عنوان مثال، بر اساس گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل این امر حداقل بر ۵۰ درصد بیماران در نیکاراگوئه تأثیر منفی داشته است.

50. Transparency International, "Global Corruption Report 2006," (Global Report, London: Transparency International, 2006), 16-17.

51. Transparency International, "Gender, Corruption and Health," (Global Report, London: Transparency International, 2009), 2.

• **پیچیدگی نظام سلامت:** این امر تجزیه و تحلیل و بررسی تمام شاخه‌های مرتبط با این نظام را مشکل می‌سازد. این عوامل و عوامل دیگر که ذکر بیش از آن ضروری نمی‌نماید، ترکیبی نظام‌مند جهت ایجاد فرصت‌هایی برای رفتار فاسد ایجاد می‌کند، در عین حال مسؤولیت‌پذیری و شفافیت را نیز مشکل می‌سازد. نظارت و مدیریت ضعیف منجر به تولید محصولات غیراستاندارد خواهد شد. بررسی‌های متعدد، بیانگر آن است که در چین، حدود ۳۰ درصد از تأمین داروها، به واسطه داروهایی است که تاریخ مصرف آنها گذشته و یا به صورت جعلی تولید شده است. البته فقدان نظارت منجر به اعمال دیگری چون بسته‌بندی مجدد داروها، جایگزینی مواد بی‌کیفیت، تجویز آزمایشات غیرضرور و مواردی از این دست می‌باشد. به عنوان مثال، هنگامی که به واسطه رشوه نظارت کافی بر داروها نباشد، بیمارستان‌ها و مراکز درمانی داروهای با کیفیت پایین (یا حتی داروهایی که تاریخ مصرف آنها منقضی شده)، خریداری نموده و تفاوت قیمتی آن را اختلاس می‌کنند.^{۵۲} داروهای تقلبی نیز از لحاظ مالی سودآور است، از لحاظ امنیتی نیز ریسک کمتری نسبت به مواد مخدر و قاچاق اسلحه به دنبال دارد. دورا اکونیلی، سرپرست مرجع غذا و داروی نیجریه و برنده جایزه صداقت سازمان شفافیت بین‌الملل^{۵۳} در سال ۲۰۰۳ بیان داشت که ساخت داروهای تقلبی (که به وسیله اعمال فاسد تسهیل می‌شود)، منجر به مرگ اشخاص بی‌شماری خواهد شد، به طوری که هر انسانی می‌تواند قربانی آن باشد.^{۵۴}

• **غیبت از کار:** در بسیاری از کشورهای در حال توسعه کیفیت خدمات عمومی در حوزه سلامت به شدت به واسطه تمایل غیبت از کار کاهش می‌یابد. بر اساس مطالعه‌ای که در سال ۲۰۰۴ در مورد غیبت از کار در کلینیک‌های روستایی در بنگلادش انجام شد، ۳۵ درصد از کارکنان و ۴۲ درصد پزشکان در ۶۰ کلینیک مورد بررسی، غایب بودند. در برخی مناطق این اعداد به ۷۴ درصد نیز می‌رسد.

بر اساس اعلام سازمان شفافیت بین‌الملل به ازای ۱۰ درصد افزایش اعمال فاسد، ۲۰ درصد سرعت ایمن‌سازی کاهش می‌یابد، ۳۰ درصد زمان انتظار بیماران، افزایش و به تبع آن ۳۰ درصد از رضایت آنان کاهش خواهد یافت. در سطح جهانی نیز بدین معناست که ابتکارات جهانی سلامتی علیه بیماری‌هایی همچون ایدز، مالاریا و دیگر بیماری‌های مهم، تضعیف و

52. International Council on Human Rights Policy, op.cit., 52-55.

53. TI Integrity Award.

54. Transparency International, Global Corruption Report 2006, op.cit., 16.

دست یافتن به اهداف توسعه هزاره^{۵۵}، سخت می‌گردد. حال اگر بخواهیم نمای کلی از این قسمت ارائه کنیم، نیازمند بیان این مطلبیم که به طور کلی، فساد در بخش بهداشت و درمان به سه شکل اصلی اتفاق می‌افتد: در مدیریت منابع مالی، توزیع اقلام دارویی و در حوزه روابط میان کارمندان حوزه سلامت با بیماران، که اعمال فساد در هر سه حوزه، منجر به نقض‌های مستقیم، غیرمستقیم یا ناچیز حقوق بشر گردیده و از تحقق حق‌های بشری مربوطه جلوگیری به عمل می‌آورد.

۲-۳-۳- حق بر آموزش و پرورش

هدف از بهره‌مندی افراد از آموزش و پرورش در نظام بین‌الملل، ارتقای شخصیت انسان و ایجاد معرفت برای توسعه صلح و دوستی بین تمام ملل است. ماده ۲۶ اعلامیه حقوق بشر در این زمینه اعلام می‌دارد که آموزش و پرورش باید طوری هدایت شود که شخصیت انسانی هر کس را به حد اکمل رشد آن برساند و احترام به حقوق و آزادی‌های بشر را تقویت کند. آموزش و پرورش باید حس تفاهم، گذشت و احترام به عقاید مخالف و دوستی بین تمام ملل و جمعیت‌های نژادی یا مذهبی و همچنین توسعه فعالیت‌های ملل متحد را در راه حفظ صلح تسهیل نماید. در این ارتباط ماده ۱۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز، ضمن اشاره به التزام کشورها در به رسمیت شناختن آموزش و پرورش، تأکید می‌کند که هدف آموزش و پرورش باید نمو کامل شخصیت انسانی و احساس حیثیت آن و تقویت احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی باشد. از مفاد کامل این ماده چنین استنباط می‌شود که آموزش شرط بنیادین برخورداری و درک مراتب حقوق بشر و موجب تقویت این حقوق و اصول اساسی دموکراسی است.^{۵۶} در راستای بهره‌مندی افراد از حق بر آموزش و پرورش کشورهای عضو میثاق مذکور متعهد شده‌اند که آموزش ابتدایی به صورت رایگان و حتی اجباری در اختیار همگان قرار گیرد. همچنین اشکال گوناگون آموزش متوسطه در سطح فراگیری در جامعه باید فراهم باشد. آموزش عالی نیز باید به طور برابر برای همگان بر مبنای توانایی‌های آنان قابل دسترسی باشد. آموزش‌های اساسی برای افرادی که آموزش ابتدایی را

۵۵. اهداف توسعه هزاره Millennium Development Goals در واقع هشت هدف مشترک هستند که در سال ۲۰۰۰ در سازمان ملل بر سر آنها توافق شد تا به چالش‌های اصلی توسعه جهان پاسخ دهند. اهداف توسعه هزاره از اقدامات و اهدافی که در بیانیه هزاره ملل متحد United Nations Millennium Declaration آمده، تصویری ترسیم می‌کند.

۵۶. سید محمد هاشمی، *حقوق بشر و آزادی‌های اساسی* (تهران: میزان، ۱۳۸۴)، ۵۰۲.

در مدت مقرر نداشته و یا موفق به تکمیل آن نشده‌اند در حد امکان مورد تشویق قرار گرفته و توسعه داده شود.^{۵۷} جامعه بین‌المللی، در موقعیت‌های مختلف، این حق بنیادین را مورد شناسایی قرار داده است. همچون هنگامی که، طی قطعنامه‌ای، دهه ۲۰۰۴-۱۹۹۵ را به عنوان «دهه ملل متحد برای آموزش در قلمرو حقوق بشر» نامگذاری کرده است.

فساد در حوزه آموزش و پرورش به صورت گسترده‌ای وجود دارد. در بسیاری از کشورها بخش آموزش و پرورش یکی از بزرگ‌ترین قسمت‌های بخش عمومی است. حدود ۲۰ تا ۳۰ درصد، از کل بودجه، به این بخش اختصاص می‌یابد و بیشترین نیروهای فرهیخته در این بخش خدمت می‌کنند. بنابراین فرصت‌ها و مشوق‌های زیادی را جهت اعمال فساد، با اشکال مختلف و در سطوح متفاوت ایجاد می‌کند. مؤسسات و برنامه‌های آموزش و پرورش باید به میزان مشخص و مورد نیاز، در دسترس همگان باشد. این مؤسسات و برنامه‌ها باید به وسیله ابزار مورد نیاز (همچون: ساختمان، تسهیلات آموزشی، معلمان آموزش‌دیده و دستمزد شایسته آنها) تجهیز شوند. فساد در این بخش و اختلاس منابع در طول فراهم آوردن این ابزار، منجر به نقض حق بر آموزش و پرورش خواهد شد. فساد در بخش آموزش و پرورش به خصوص در سطح مدارس می‌تواند به طور کامل منجر به نقض این حق گردد. این عنوان منجر به نقض اصل عدم تبعیض نیز خواهد گردید. بنابراین، هنگامی که از کودکان خواسته می‌شود که پرداخت‌های غیر رسمی داشته باشند، معیارهای برابری رعایت نشده و معیار توانایی پرداخت رشوه، جایگزین آن می‌گردد. در صورتی که از والدین خواسته شود که جهت آموزش خصوصی (که در آن آموزگاران بعد از ساعت رسمی کلاس به آموزش کودکان می‌پردازند)، مبالغی پرداخت نمایند، تنها افرادی که دارای درآمد کافی باشند به این موارد دسترسی خواهند داشت. به عنوان مثال، در بخش آموزش عالی، تکنولوژی‌های جدید و رقابت‌های گسترده میان دانش‌آموزان جهت ورود به مقاطع بالاتر، فرصت‌های جدیدی برای اعمال فساد فراهم آورده است. خرید و فروش نمرات و مدارک تحصیلی بسیار رایج شده است.^{۵۸}

برنامه توسعه ملل متحد^{۵۹} در سال ۲۰۱۱ در مطالعاتی بر کشورهایی چون غنا، مالاوی و اوگاندا به بررسی فساد در حوزه آموزش و پرورش پرداخته است. به عنوان نمونه، در خصوص فساد در کشور غنا بیان می‌دارد که نمونه‌های متعددی از موارد رفتار غیراخلاقی و سوءاستفاده از قدرت محوله در جهت منافع شخصی در بسیاری از مدارس این کشور به چشم می‌خورد.

۵۷. قاری‌سیدفاطمی، پیشین، ۳۰۷.

58. Bacio-Terracino, op.cit., 27-30.

59. United Nations Development Programme.

این موارد شامل درخواست مبالغی جهت ثبت‌نام دانش‌آموزان (در حالی که به وسیله دولت ممنوع شده است)، فروش کتاب‌های درسی (در حالی که باید به صورت رایگان توزیع گردد)، پرداخت رشوه جهت کسب نمرات، استفاده از لوازم مدارس جهت نفع شخصی، کارهای بدون اجرت دانش‌آموزان در جهت منافع معلمان و فروش سؤالات می‌باشند.^{۶۰} سازمان شفافیت بین‌الملل رشوه پرداختی به بخش پذیرش در دانشگاه‌های روسیه در سال ۲۰۰۳ را یک میلیارد دلار آمریکا، تخمین زده است. این سازمان یکی از اعمال رایج فساد در کشور چین را فروش برگه‌های امتحان یا پاسخگویی شخصی غیر از دانشجو در جلسه امتحان می‌داند. این سازمان همچنین بیان می‌دارد که گرچه حکومت‌هایی مانند فرانسه، استرالیا و سنگاپور معلمان را از پرداخت‌ها در کلاس خصوصی باز می‌دارند، این عمل در کشورهای دیگر چون بنگلادش و کامبوج رایج است که می‌تواند به نوعی اخاذی تلقی گردد. بدین معنا که معلم می‌تواند در ساعت‌های رسمی کلاس تنها بخشی از درس را ارائه کند و به دانش‌آموزان جهت حضور در کلاس خصوصی جهت یادگیری دیگر بخش‌های درس فشار وارد آورد. از طرف دیگر، شکل و ماهیت آموزش و پرورش باید برای دانش‌آموزان و والدین آنها به واسطه ارتباطات، مناسبات فرهنگی و کیفیت آموزش قابل قبول باشد و همچنین قابلیت انعطاف برای سازگاری با تحولات جامعه را داشته باشد. از این رو، فساد در این بخش تأثیری بر معیارهای کیفیتی آموزش نیز خواهد داشت.^{۶۱}

نتیجه

فساد و حقوق بشر، هنگامی که فساد منجر به نقض حق‌های بشری می‌گردد، به هم مرتبط‌اند. اعمال فاسد می‌توانند به صورت مستقیم، غیرمستقیم و ناچیز، به نقض حقوق بشر منجر گردند. بنابراین، اقدامات ضد فساد نیازمند رویکردی حقوق بشری و در مقابل حمایت مؤثر از حق‌های بشری نیز، نیازمند ابزارهای مبارزه با فساد است. هنگامی که نقض حق‌های بشری به عنوان نتیجه عمل فاسد به تصویر کشیده شود، موجب آگاهی عمومی خواهد شد. زمانی که افراد آگاه شوند که اعمال فاسد زندگی آنها را تهدید و حق‌های بشری آنها را نقض می‌کند، مطالبه نظارت و مبارزه جدی‌تر با فساد از دولت شدت می‌یابد. شکی نیست که تلاش‌ها علیه فساد و مناسبت آن با حقوق بشر در مواردی مشترکند و به نظر می‌رسد مثل

60. United Nations Development Programme, "Fighting Corruption in Education Sector, Methods, Tools and Good Practices," (Global report, New York: UNDP, 2011), 70-89 .

61. Transparency International, "Corruption in the Education Sector," (Global Report, London: Transparency International, 2007), 3-6.

چرخ‌دندانه‌های یک دستگاه درگیر هم می‌باشند و هر دو موضوع در دهه‌های اخیر پررنگ‌تر مطرح شده‌اند. از طرف دیگر، فساد را باید نوعی عارضه ناشی از ضعف بنیادین دولت به شمار آورد، دستیابی به رفاه پایدار و ریشه‌کنی فقر، به دولتی کارآمد و شفاف نیاز دارد. شواهد تجربی نشان داده‌اند که نقض گسترده حقوق بشر اغلب در کشورهای رخ می‌دهد که فساد نیز در آنها گسترده است. بیان شواهد تجربی از اینگونه اعمال، به دلیل قابل دسترس نبودن پرونده‌های مربوط به فساد در بسیاری از کشورها، مشکل می‌نماید. گرچه به برخی از شواهد تجربی که سازمان شفافیت بین‌الملل در سال‌های اخیر در مورد دولت‌ها بیان داشته، اشاره شده است. با این وجود، از آنجایی که به بسیاری پرونده‌های مربوط به فساد، از منظر حقوق بشر نگرسته نمی‌شده یا نمی‌شود، با مرور این پرونده‌ها با عینک حقوق بشری متوجه تأثیرات منفی فساد بر حق‌های بشری خواهیم شد.

مشخص شدن تأثیر منفی فساد بر حق‌های بشری مسیر استفاده از سازوکارهای حقوق بشری (دادگاه‌های بین‌المللی حقوق بشر، مکانیزم طرح شکایت ملل متحد یا مؤسسات حقوق بشری ملی) برای مبارزه با فساد را نیز هموار خواهد کرد. از این منظر اعمال فاسدی که لزوماً غیرقانونی نبوده و جرم‌انگاری نشده‌اند نیز از طریق سازوکارهای حقوق بشری قابل رسیدگی می‌باشند. به عنوان مثال، در بسیاری از سیستم‌های قضایی تبعیض به سود خویشاوند یا هم‌حزبی (پارتی‌بازی)، به عنوان عمل فاسد جرم‌انگاری نشده است. با این وجود، این عمل ممکن است منجر به نقض حق مشارکت سیاسی و حق دسترسی برابر به خدمات عمومی گردد.

در پایان ذکر این نکته ضروری می‌نماید که این مقاله تلاشی است جهت نشان دادن تفکرات نظری زمان حاضر پیرامون فساد و تأثیر آن بر حق‌هایی که به عنوان انسان از آن برخورداریم، گرچه آموخته‌ام که استدلال نظری تنها هنگامی ارزشمند است که در برخورد با موضوعات عینی راهگشا باشد. امید نگارنده در این است که فارغ از چارچوب این مقاله، هریک از خوانندگان محترم تا بدان‌جا که ممکن است، در امور روزانه که با آن مواجهند دقت لازم را مبذول داشته و آن را با اطرافیان خود به اشتراک بگذارند. آموزش افراد (در تمام سنین) عامل اساسی در جلوگیری از اعمال فاسد است. از طریق آموزش، شهروندان می‌آموزند که به حقوق خود و نظام حکومتی خود آگاه شوند، بیاموزند که چگونه این اعمال بر استانداردهای زندگی آنها تأثیر منفی می‌گذارد. به افراد اعتماد به نفس داده تا با حمایت از گروهی که در تلاش برای دستیابی به اهداف آنهاست، به حقوق خود برسند و در نهایت نقش

فعالی در توسعه حقوق بشر و تحکیم دموکراسی در سیستم حکومتی مربوط به خود ایفاء نمایند. همه باید به حقوق خود و دیگران آگاه و با اطلاع‌رسانی درست، از نقض آن جلوگیری کرده یا تلاش کنیم به نحو مطلوبی جبران گردند. افراد فاسد با بال ناآگاهی مردم امیال خود را به پرواز درمی‌آورند. این آگاهی، علاوه بر اینکه افراد شایسته‌ای تربیت می‌کند که به دلیل آشنایی به حقوق و تکالیف خود به نقض حقوق دیگران مبادرت نمی‌ورزند، مطالباتی نیز به دنبال دارد تا دولت را مجبور به حمایت از حق‌های بشری در کنار احترام و اجرای آنها کند. از این رو آنچه انتظار می‌رود، افرادی آگاه و مسؤؤل در کنار نظامی شفاف و پاسخگوست.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- افضلی، عبدالرحمن. «فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت». *مجله حقوق بین‌المللی* ۴۵ (۱۳۹۰): ۲۳۶۴-۲۳۸۵.
- خاکزاد شاهاندشتی، محسن. «بررسی تطبیقی حق مشارکت سیاسی در اعلامیه جهانی حقوق بشر و حقوق اساسی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- دادخدایی، لیلیا. *فساد مالی - اداری و سیاست جنایی مقابله با آن (با تکیه بر کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد)*. تهران: میزان، ۱۳۹۰.
- زمانی، سید قاسم. «جزوه حقوق بین‌الملل بشر». دانشگاه علامه طباطبایی (ره). نیمسال دوم ۱۳۹۱-۱۳۹۰.
- قاری‌سیدفاطمی، سید محمد. *حقوق بشر در جهان معاصر*. دفتر دوم. تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۹.
- معظمی، شهلا. *جرم سازمان‌یافته و راهکارهای مقابله با آن*. تهران: دادگستر، ۱۳۸۷.
- هاشمی، سید محمد. *حقوق بشر و آزادی‌های اساسی*. تهران: میزان، ۱۳۸۴.

ب) منابع انگلیسی

- Adugna Gebeye, Berihun. "Corruption and Human Rights: Exploring the Relationships." *Human Welfare* 70 (2012): 1-44.
- Anukansai, Kanokkan. "Corruption: The Catalyst for Violation of Human Rights." April 12, 2010. <https://www.nacc.go.th/images/journal/kanokkan.pdf> (Accessed September 02, 2013).
- Audiovisual Library of International Law. "International Covenant on Civil and Political Rights." Accessed March 11, 2013. <http://legal.un.org/avl/ha/iccpr/iccpr.html>.
- Bacio-Terracino, Julio. "Corruption as a Violation of Human Rights." *International Council on Human Rights Policy* 41 (2008): 5-29.
- International Council on Human Rights Policy. "Corruption and Human Rights: Making the Connection." Annual Report, Versoix: International Council on Human Rights Policy, 2009.
- International Covenant on Civil and Political Rights.
- International Covenant on Economic Social and Cultural Rights.
- Kolthoff, Emile. "The Relation between Corruption and Human Rights in Police Work" Paper Presented at the 7th Session of the EGPA Ethics and Integrity Study Group during the 32 EGPA Conference, Toulouse, France, September 8-10, 2010.
- Pusham UII. "Corruption and Human Rights." Accessed April 07, 2013. www.pusham.uui.ac.id/files.php?type=art&lang=en&id=227.
- Rushton, Sophie. "Corruption and Development: The International Anti-Corruption Movement and Anti-Corruption in India." *University of Melbourne* 73 (2011): 1-17.
- Transparency International. "Alternative to Silence, Whistleblower Protection in 10 European Countries." Global Report, London: Transparency International, 2009.
- Transparency International. "Corruption in the Education Sector." Global Report, London: Transparency International, 2007.

Transparency International. "Gender, Corruption and Health." Global Report, London: Transparency International, 2009.

Transparency International. "Global Corruption Report 2004." Global Report, London: Transparency International, 2004.

Transparency International. "Global Corruption Report 2006." Global Report, London: Transparency International, 2006.

Transparency International. "Global corruption Report 2007." Global Report, New York: Cambridge, 2007.

United Nations Development Programme. "Fighting Corruption in Education Sector, Methods, Tools and Good Practices." Global Report, New York: UNDP, 2011.

Weiwei, li. "Equality and Non-Discrimination under International Human Rights Law." March 02, 2004. www.corteidh.or.cr/tablas/r08121.pdf (Accessed September 10, 2013).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Corruption's Effect on the Realization of Human Rights

Hossein Sepah-sara

MA of International Public Law (Allameh Tabataba'i University)

Email: h.sepahsara@gmail.com

Every society relatively faces with corrupt practices. In recent years, scholars have begun to examine the links between corruption and human rights and have widely held that corruption violates human rights. When corruption is widespread, people do not have access to justice, Court officials and the police pay more heed to bribes than to law, Hospitals do not heal people because the medical staffs give better treatment to patients who pay backhanders, Poor families cannot feed themselves, and Schools cannot offer their students a sound education. However, although all corrupt practices may in the long run affect a human right, this is not synonymous with a violation of rights. This work analyses when and how a corrupt practice entails a human rights violation by examining how the most common corrupt practices may violate several fundamental human rights and with respect of states obligation to respect, protect and fulfill of human rights in covenants, this paper illustrates negative effects of corruption on realizing of these rights.

Keywords: Corruption, Human Rights, Obligation to Respect, Protect and Fulfill of Human Rights.

Journal of **LEGAL RESEARCH**

VOL. XVII, No. 1

2018-1

- **Comparing between Issuing of Notarize Acts and Secure Electronic Documents in Legal Systems of Some Countries**
Dr. Abbas karimi - Amir Sepahi
- **The Investigation of Intelligent Agent's Legal Nature in the Field of Electronic Contracts**
Dr. Seyyed Elham-aldin Sharifi - Golnaz Beyrami
- **Compensation from Innocent Arrested Accused**
Dr. Rajab Goldoust Jouybari - Mehran Ibrahimi Manesh
- **Corruption's Effect on the Realization of Human Rights**
Hossein Sepah-sara
- **The Political Judgment or Judgment Policy? Analyzing the Impact of Non-Legal Factors to Decisions of the International Court of Justice**
Yaser Salarian - Mahdi Khalili Torghabe
- **Case Studies of Probable Contracts in the Legal System of Iran**
Dr. Habibollah Rahimi - Khosro MahmoudZadeh
- **Legal Conformity of Goods with the Contract under United Nations Convention on the International Sale of Goods (CISG)**
Dr. Ehsan Lotfi
- **Illegal Migrant's Human Rights: Challenges Ahead**
Maryam Mahdavi
- **Assessment of Concept, Place, and Scope of Inclusion of Rate of Services from Aspects of Awards of Full Bench of High Court of Administrative Justice**
Dr. Amir Iravanian
- **Legal Aspects of China's Dispute and it Neighbors over Spratly Island**
Nasim Zargarinejad
- **Codification**
Author: Dr. Lindsay Farmer
Translators: Dr. Abdolreza Javan Jafari & Sara Mirbazel & Bahman Khodadadee

S. D. I. L.

The S.D. Institute of Law
Research & Study